

МІСЦЕ ТА РОЛЬ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Бібік Анна Андріївна

*студентка І курсу економіко-правового факультету
спеціальності 081 «Право»*

*Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Судовий прецедент як джерело права безумовно властивий країнам англо-саксонської правової сім'ї. Україна ж відноситься до романо-германської правової сім'ї і має континентальну систему права, але попри це, судовий прецедент в Україні теж застосовується і він зайняв навіть вагомі позиції серед джерел права.

Серед видів судових прецедентів, які інтегрувалися в українську правову систему і відіграють важливу роль, слід відзначити наступні:

1. «Страсбурзьке право», що складається з рішень Європейського Суду з прав людини і яке ґрунтується на принципі доктрини судового прецеденту. Застосування в Україні практики Європейського Суду з прав людини як джерела права є обов'язковим, що закріплено на законодавчому рівні. [1].

2. Зразкове рішення суду в адміністративному судочинстві, що передбачене інститутом зразкової справи, яким встановлено, що рішення Верховного Суду (далі скорочено – ВС) мають преюдиційне значення для судів нижчого рівня при розгляді типових справ (ч. 3 ст. 291 КАС України) [2]. Так, зразковою адміністративною справою визначається типова адміністративна справа, прийнята до провадження ВС, як судом першої інстанції, для постановлення зразкового рішення (п. 22, ч. 1, ст. 4 КАС України) [2], а типові адміністративні справи визначаються, як справи, відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги (п. 21, ч. 1, ст. 21 КАС України) [2]. Таким чином, вбачається, що ввівши в адміністративне судочинство інститут зразкової справи, законодавець фактично визнав та закріпив на законодавчому рівні судовий прецедент в зразковій справі, як стандарт вирішення типових справ.

3. Правові позиції Верховного Суду, які мають значення судового прецеденту у кримінальному, адміністративному, господарському та цивільному судочинствах, що викладаються у формі окремих судових

рішень в конкретних справах та у вигляді постанов Пленуму Верховного Суду.

Так, у цивільному (ч. 4 ст. 263 ЦПК України) [3], адміністративному (ч. 5 ст. 244 КАС України) [2], та господарському (ч. 4 ст. 236 ГПК України) [4] процесуальному законодавстві України встановлено, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах ВС. Що ж стосується кримінального судочинства, то обов'язковість правових висновків ВС впливає із положень ч. 5, ч. 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6] та ч. 6 ст. 368 КПК України [5], якою визначено, що обираючи і застосовуючи норму закону України про кримінальну відповідальність, суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах ВС.

Саме завдяки наявності такого законодавчого регулювання правові позиції ВС є засобом забезпечення єдності судової практики і вони є обов'язковими для застосування всіма суб'єктами владних повноважень, що застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, який містить відповідну норму права.

При цьому, окремо слід виділити тут правові позиції Великої Палати Верховного Суду, які викладаються у формі окремих судових рішень у цивільних (ст. 403 ЦПК України) [3], господарських (ст. 302 ГПК України) [4], адміністративних (ст. 346 КАС України) [2] та кримінальних (ст. 434-1 КПК України) [5] справах, але тільки тих, що мають виключну правову проблему щодо застосування норм права або коли є потреба відступити від раніше зробленого правового висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики [7].

Що ж стосується правових позицій Пленуму Верховного Суду, то вони оформлюються у вигляді постанов теж з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ. Саме з цією метою Пленум ВС узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані, та надає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ (ч. 10-1 ст. 46 та ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [6]. Таким чином, постанови Пленуму ВС теж мають прецедентний характер через обов'язковість для усіх судів та суб'єктів правовідносин [7].

З викладеного вбачається, що судовий прецедент є правилом, встановленим у попередній юридичній справі, яке є обов'язковим чи

переконливим для суду при вирішенні подальших справ із подібними питаннями або фактами. Така доктрина функціонує як горизонтально – стосується практики суду, що дотримується своїх же рішень; так і вертикально – коли суд застосовує прецедент, установлений судом вищого рівня, маючи на меті знеохотити оспорювання встановленого прецеденту [8, с. 341–342].

Що ж стосується рішень Європейського Суду з прав людини як джерела міжнародного права та джерела права в національній правовій системі України, то можна сказати, що ці судові рішення не мають характеру прецеденту в класичному розумінні та виявляють собою лише акти застосування міжнародних норм у конкретних справах, але вони мають значний вплив на розвиток системи міжнародного права та можуть бути визнані судовими прецедентами особливого характеру [9, с. 307].

4. Рішення Конституційного Суду України (надалі – КСУ), як судовий прецедент – тлумачення, що відрізняє його від попередніх, які є обов’язковими для всіх органів влади, включаючи судову систему України, є остаточними і не можуть бути оскаржені (ст. 151-2 Конституції України) [10].

Так, КСУ вирішує як питання щодо конституційності законопроекту та внесення змін до Конституції України, так і питання оцінки нормативно-правових актів на предмет їх відповідності Конституції України [11]. Рішення КСУ, якими було визнано неконституційність нормативно-правових актів, слід вважати джерелом права України та вони відносяться до прецедентів-тлумачень [12, с. 367; 13].

5. Рішення інших міжнародних органів (судових та квазі-судових) в галузі Міжнародного гуманітарного права, як судові прецеденти, що мають значення для правової системи України. Так, в своїй діяльності такі органи, розглядаючи конкретні справи щодо порушення звичаїв та правил ведення війни, робили ті чи інші правові висновки, які у подальшому застосовувалися при вирішенні подібних справ та імплементувалися у національну судову практику та кодифіковане право. Знаковими для України рішеннями таких органів є рішення Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді [14] та рішення Міжнародного трибуналу ООН по колишній Югославії [15].

Таким чином, виходячи із ієрархії джерел права, можна зробити висновок, що правовій системі України властивий дуалізм судового прецеденту та кодифікованого законодавства, з домінуванням судового прецеденту.

Література:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. N 3477-IV /

Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11831>.

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n8793>.

4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n3764>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI /Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n588>.

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

7. Марченко А.А. Поняття Судового прецеденту та його місце у правовій системі України. *Шостий апеляційний адміністративний суд*: веб-сайт. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/m/2214-ponyattya-sudovogo-pretседentu-ta-jogo-mistse-u-pravovij-sistemi-ukrajini.html#>

8. Головатий С. Про людські права. Лекції. Київ, 2016. 760 с.

9. Литвиненко В.М., Чікань М.В., Пророченко В.В. Рішення міжнародних судів як джерела міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 306-309. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/77.pdf.

10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

11. Кравченко К.О. Судовий прецедент в Україні: процесуально-правовий аспект. *Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. докторантів, молодих учених та студентів: [Електронне наукове видання], м. Харків, 17 травня 2019 року. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. URL: <https://cdn.hneu.edu.ua/rozvitok19/thesis07-34.html>.

12. Непийвода В.П., Непийвода І.В. Діяльність судів найвищого рівня – чинник утвердження прецеденту як джерела права України. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 365-369. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/319/304/>.

13. Марченко А.А. Прецедентний характер рішень Конституційного Суду України. *Шостий апеляційний адміністративний суд*: веб-сайт.

URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/m/2215-pretседentnij-kharakter-rishen-konstitutsijnogo-sudu-ukrajini.html>.

14. Значення Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді для міжнародного судочинства та можливість застосування досвіду для України. *Громадський простір*: веб-сайт. URL: <https://www.prostir.ua/?library=znachennya-mizhnarodnoho-kryminalnoho-trybunalu-po-ruandi-dlya-mizhnarodnoho-sudochynstva-ta-mozhlyvist-zastosuvannya-dosvidu-dlya-ukrajiny> (дата звернення: 28.12.2023).

15. Спеціальний міжнародний трибунал: проблеми створення і перспективи притягнення до відповідальності РФ (юридичний висновок). *Експертний центр з прав людини*: веб-сайт. URL: <https://ecpl.com.ua/news/spetsialnyy-mizhnarodnyy-trybunal-problemy-stvorennia-i-perspektyvy-pryiahnennia-do-vidpovidalnosti-rf-iurydychnyy-vysnovok/>. (дата звернення 23.11.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-463-7-3>

ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІНДЕКСІВ ДЛЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Волохов Олексій Сергійович

кандидат юридичних наук,

докторант відділу теорії держави і права

Інституту держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Проблема оцінки ефективності законодавства пережила кілька злетів і падінь наукового інтересу. Основною причиною такої ситуації є багатогранність трактування не лише оцінки законодавства як процесу, але й наявність різних підходів до розуміння ефективності законодавства та її критеріїв і показників. Слід погодитися з П. Рабіновичем, що визначення таких показників стосовно певного закону, виходячи зі змісту і особливостей суспільних відносин, що ними регулюється, якраз і дозволяє запрограмувати дослідження реальної ефективності закону [1, с. 14].

На відміну від зарубіжної практики де поширеними є використання правового моніторингу та парламентського контролю щодо виконання законів, в Україні поки відсутні належні механізми оцінювання ефективності законодавства.